

Ievadvārdi

Ringolds Balodis¹

Šī grāmata ir kolektīvs daudzū savas jomas profesionāļu kopdarbs. Šo kopdarbu nu var izlasīt šai grāmatā, taču iluzori būtu uzskatīt, ka juristu komunikācijas māksla, kas lielā mērā ir atkarīga no konkrēta jurista, jautājuma sabiedriskā nozīmīguma un arī konteksta, būtu tā vienkārši uzrakstāma. Justīcijas komunikācija, manuprāt, ir nebeidzams pilnveidošanās ceļš, kas cieši saistīts ar tiesiskas un taisnīgas valsts konceptu. Domāju, ka neliekuļošu sakot, ka virsmērķis šai grāmatai ir pilnveidot tiesas komunikāciju ar ārpusauli, vienlaikus cenšoties izprast mediju iespējamu ietekmi uz tiesas procesu. Darbs veikts nolūkā stiprināt tiesas neatkarību un pilnīgot tiesas komunikācijas darbu. Par grāmatas moto var uzskatīt savulaik Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētājas senatores Veronikas Krūmiņas rakstīto Satversmes VI nodaļas "Tiesa" zinātnisko komentāru ievadā² par to, ka visiem tiesu varai piederīgajiem būtu bez apstājas jāstrādā pie komunikācijas uzlabošanas ar sabiedrību, atrodot veidu un resursus, lai sabiedrībai skaidrotu gan tiesu pieņemtos nolēmumus, gan arī tiesu darbu kopumā. Precīzi citējot cienājamo senatori – "jāturpina iesāktais darbs". Manuprāt, tur ir problēmas sāls, jo komunikācija un cīņa pret jebkādu (arī mediju) ārēju ietekmi, justīciju spriežot, ir darbs, kas ir pastāvīgs. Tas nav jauns darbs, gluži vienkārši tas jāturpina nepārtraukti. Vienmēr. Patiešām, šī grāmata faktiski turpina tos pasākumus, ko jau iesākusi Tieslietu padome, Tieslietu ministrija un Latvijas Zvērinātu advokātu padome. Grāmata iecerēta kā palīgmateriāls komunikāciju prasmēs visiem tiesu procesa dalībniekiem, tomēr, protams, var noderēt arī juristiem un ne tikai juridisko profesiju pārstāvjiem, bet arī žurnālistiem un tiem, kas interesējas par profesionālo ētiku.

¹ Profesors, Driur., LZA korespondētājloceklis, Tiesību zinātņu pētniecības institūta valdes priekšsēdētājs un zvērināts advokāts.

² Krūmiņa V. Ievads Latvijas Republikas Satversmes VI nodaļas komentāram: tiesu varas evolūcija Latvijā. Grām.: *Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VI nodaļa. Tiesa. VII nodaļa. Valsts kontrole*. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2013, 30. lpp.

Par konferenci, kas neļāva iesākt pētniecību atstāt novārtā

Visupirms pilnīgai skaidrībai nepieciešams atzīmēt – lai gan grāmatas pamatā ir Tiesību zinātņu pētniecības institūta 2018. gadā rīkotās konferences "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā" (turpmāk – TZPI konference)³ materiāli, šī grāmata ir kas vairāk nekā referātu apkopojums. Lai gan grāmata apkopo lielu daļu no TZPI konferencē nolasītajiem referātiem, klāt nākuši jauni raksti, kas sākotnējo TZPI konferences tematu izvērsē padziļinātāk, paplašinot sākotnējo "spiedienu uz tiesu" līdz tiesnešu komunikācijas prasmēm. Pēdējais turklāt ir no dažādiem skatpunktiem analizēts. Ieteikumus komunikāciju prasmēs un stratēģijās sniedz kā paši tiesneši, tā arī žurnālisti, mediju un sabiedrisko attiecību eksperti.

Tā kā TZPI konference bija dzinulis grāmatas tapšanā, svarīgi ir grāmatas lasītājiem atklāt, ka minēto konferenci nebūtu pareizi uzvert tikai kā vienas dienas (konkrēti, 2018. gada 26. janvāris) statistisku pasākumu. Respektīvi, TZPI konference nebija tāds kā vienreizējs korporatīvs iestudējums, kurā referenti pēc publiskas savu iepriekš sagatavoto referātu nolasīšanas dodas prom no konferencu telpas, lai pievērstos saviem ikdienas darbiem. Organizatoriski konference bija vairākus mēnešus ilgs pasākumu komplekss, kurš iesākās pusgadu pirms nozīmētās konferences dienas. Vislabāk to, manuprāt, raksturo trīs burti "PPP":

- 1) **provokācija**, kas balstījās uz situācijas izpratni un faktiem;
- 2) **publiskums** izpaudās atklātu problēmu aktualizācijā, publiskās diskusijās un referātos, kas galarezultātā apkopoti grāmatā;
- 3) **pētniecībā, kas bija orientēta uz praktisku padomu reprodukciju**, lai uzlabotu tiesiskumu.

1) **Provokācija** (*provocation* – franču val.; *provocatio* – latīņu val.) nozīmē izaicināt jeb musināt uz rīcību, kas konkrētajā gadījumā bija atklāta saruna par jutīgu jautājumu, kas parasti tiek noklusēts. Šoreiz par provokāciju kalpoja speciāli konferencei TZPI

³ Par konferenci skat.: <https://tzpi.lu.lv/2018/01/26/konferenci-sabiedriska-viedokla-ietekme-uz-tiesnesiem-un-tiesu-sistemu-kopuma-var-skatit-ari-tiesraide/>

radītā animācijas filmiņa, kas konferences tematu vizualizēja domāt liekošā krāsainā stāstījumā,⁴ un apjomīgs SKDS pētījums, kas neatstāja vienaldzīgus tiesu varai piederīgos. Animācija noskaņoja konferences dalībniekus diskusijām, liekot aizdomāties par mediju varas iedarbības norobežošanu un tiesu varas korektu komunikāciju ar medijiem. TZPI pasūtītais un SKDS veiktais sabiedriskās domas pētījums savukārt bija socioloģijas zinātnes performance, kas pretendē uz “anketēšanas patiesību” (A. Kaktiņš), un spilgti iezīmēja aptaujāto attieksmi pret realitāti. Pētījumā tiesnešiem un zvērinātiem advokātiem nācās anonīmi atbildēt, vai tie jūt spiedienu no masu medijiem/iedzīvotājiem, vai jebkad izjutuši politiķu, amatpersonu spiedienu, kā arī vai, pieņemot lēmumus, tie vispār respektē sabiedrības nostāju utt.⁵ Jāatzīst, ka SKDS pētījums⁶ bija labs mēģinājums “izmērīt” tiesas un sabiedrības “temperatūru” mediju un sabiedriskā viedokļa ietekmes jautājumā. Provokācija izdevās, par ko liecināja karstā polemika konferencē. Animācijas provokācija radīja zināmu emocionālu fonu, savukārt SKDS pētījums veidoja uz fiksētiem skaitļiem balstītu lietišķu fonu. Jāpiebilst, ka grāmatā pētījumu vēl papildina rūpīgi pārdomāti nozares ekspertu komentāri.

2) **Publiskums** ir konferenču, diskusiju un grāmatu dabisks elements. Labākie TZPI konferences referāti ir lasāmi zinātnisku rakstu formātā šajā grāmatā, bet tie, kuri netika pārveidoti rakstos, – publicēto tēžu formātā.⁷ Patiesībā publiska diskusija par mediju un sabiedriskā viedokļa ietekmi uz tiesu varu tika uzsākta labu laiku pirms konferences. Tas tika darīts, lai noskaņotu konferences dalībniekus atklātai domu apmaiņai un veicinātu konferences publicitāti. Sevišķi intensīva ideju apmaiņa notika “Dienas Biznesa” slejās žurnālista Māra Ķirsona vadībā (“Diskusija – tiesības zināt nedod tiesības ietekmēt” 09.01.2018., “Publiskums – likumīga taisnīguma triumfa

pamats” 16.01.2018., “Tiesas ar sabiedrību komunicēs vēl vairāk” 26.01.2018.), kur diskusijās iesaistījās ne tikai advokāti, tiesneši, bet arī biznesa pārstāvji, policisti un prokurori. “Neatkarīgajā Rīta Avīzē” publicista Viktora Avotiņa vadībā savukārt diskusijās (“Diskusija – vai advokāts ir traucēklis taisnīgumam?” 13.12.2017., “Diskusija – ja Saeimā būs cilvēki, kurus ietekmē pūlis, Latvijā būs bail dzīvot” 09.01.2018.) tika apspriests zvērināta advokāta darbs mediju ietekmē, kā arī Saeimas deputātu apzinātā ietekmēšana ar mediju palīdzību. Šīs piecas diskusijas laikrakstos noslēdzās TZPI konferencē 2018. gada 26. janvārī pulksten 14.00 Mazajā aulā ar paneldiskusiju “Plašsaziņas līdzekļu un sabiedrības radītā spiediena efekts taisnīgu tiesu spriežot”. Diskusiju moderēja laikraksta “Ir” pētnieciskais žurnālists Pauls Raudseps, kurš centās izvilināt uz atklātu diskusiju prokuroru Juri Jurisu, senatoru Aigaru Strupišu, bijušo Satversmes tiesas priekšsēdētāju Aivaru Endziņu, tiesnesi Juri Stukānu, kā arī mediju eksperti Andu Rožukalni. Jāsaka, TZPI konferences rīkotajās diskusijās piedalījās daudzi sabiedrībā atzīti tiesībzinātnieki, zvērināti advokāti, policijas virsnieki, virsprokurori, uzņēmēji, tiesneši, politiķi u.c.

3) **Pētniecība** un analīze caurvij visu grāmatu. TZPI konferences sākotnējais mērķis bija pētīt tiesu varas noturību pret sabiedrības ietekmi, taču konferences laikā diskusijas ievirzījās par tiesu procesā iesaistīto amatpersonu spēju un prasmi komunicēt ar sabiedrību (tieši šis aspekts tālāk ir izvērstas grāmatā). Visbeidzot, šīs grāmatas kontekstā ir arī starpnozaru pētniecība, jo tikai ar jurisprudences iemaņām konkrētā temata analīzē būtu krietni par maz.

Par grāmatu un tās saturu

Grāmatas “Tiesas un mediju komunikācija. Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu” ievadraksts un trīs daļas ir veidotas tā, lai no tiesas un mediju komunikācijas ievirzītos diskusijā par tiesas reakciju uz mediju/sabiedrības viedokli par tiesu procesiem un mediju/sabiedriskā viedokļa ietekmi uz tiesas spriešanu. Grāmatu pēc priekšvārda atklāj ievadraksts, kuram dots spilgts nosaukums – “Latvijas dižprāvas un mediji”. Raksta autore pieredzējusi žurnāliste Madara Fridrihsone raksta par skaļāk izskanējušajiem

⁴ <https://www.youtube.com/watch?v=YbblgYdH8u4>

⁵ Ar pētījumu plašāk var iepazīties TZPI mājaslapā http://tzpi.lv/files/2018/01/TZPI_aptaujas_dati_konference_122017-1.pdf

⁶ Skat. 265. lpp.

⁷ Piemēram, profesores Sanitas Osipovas, profesores Kristīnes Stradas-Rozenbergas, asociētā profesora Jāņa Kārklīņa un senatores Veronikas Krūmiņas referāti ir lasāmi rakstu veidā, savukārt, piemēram, Laura Liepas, Daigas Vilsones, Jura Stukāna un Edgara Pastara referātus var skatīt konferences ierakstā, bet grāmatā ir šo referātu tēzes.

Latvijas tiesu procesiem, vienlaikus skarot tādu Latvijai aktuālu jautājumu kā iedzīvotāju uzticēšanos tiesu varai. SKDS pētījums, kas publicēts grāmatas 3. daļā, liecina par sabiedrības neticību tiesu varai. Žurnāliste cenšas rast izskaidrojumu, cik ļoti mediji var un arī spēj ietekmēt sabiedrības priekšstatus par to, kā jādarbojas tiesu varai.

Grāmatas 1. daļā "Tiesas un mediju komunikācija" ir apkopotas daudzu lietpratēju un ekspertu atziņas: tiesnešu (D. Mita, A. Kovaļevska), komunikāciju ekspertes (R. Zvejniece) un žurnālistu (R. Ruduša, M. Fridrihsone, R. Rozenbergs); viņi dalās pārdomās par pareizu un jēgpilnu tiesas komunikāciju ar sabiedrību. Savas domas par tiesas lomu un nozīmi šai daļā pauž arī antropoloģe A. Putniņa. Jāteic – lai arī uzmanīgs lasītājs visā grāmatā spēs atrast noderīgas pamācības labākai komunikācijai, manuprāt, tieši R. Rozenbergs, M. Fridrihsone un J. Liepnieks ir veltījuši īpašu uzmanību tiesu procesa dalībnieku prasmju uzlabošanai, un ar to ir vērts iepazīties. Pieredzējušie žurnālisti Ritums Rozenbergs un Madara Fridrihsone, kas paši plašsaziņas līdzekļos daudz atspoguļojuši tiesu procesu aktualitātes, savus ieteikumus formulējuši ar lielu izpratni par tiesnešu darbu. Viņu secinājumi par darbu ar medijiem šķiet īpaši vērtīgi. Tiesnešiem tiek ieteikts vienoties ar žurnālistiem "par intervijas noteikumiem, pārliecināties, ka esat ar žurnālistu vienprātis par to, kas no jūsu stāstītā ir paredzēts publicēšanai, bet kas paliek "ārpus ieraksta" vai ir fona informācija" (M. Fridrihsone).⁸ Pieredzes bagātā (Ministru kabinets, Rīgas pašvaldība, privātais bizness u.c.) Jurgā Liepnieka rakstu ir vērts izlasīt ne tikai tāpēc, ka viņš ir viens no pazīstamākajiem Latvijas sabiedrisko attiecību konsultantiem ar divdesmit piecu gadu pieredzi sabiedriskajās attiecībās un politikajā marketingā, bet galvenokārt tāpēc, ka viņš, būdams viens no apsūdzētajiem "Digitālgeitas lietā", par tiesu un tiesnešu darbu spriež caur personīgās pieredzes prizmu savā rakstā "Skats no apsūdzēto sola", kur velta ne tikai kritiskas piezīmes par tiesnešu pakļau-

⁸ Skat. šīs grām. 1.4. nodaļu "Žurnālistu, antropologu un sabiedrisko attiecību ekspertu pārdomas par tiesnešu komunikāciju ar medijiem", 71. lpp.

šanos sabiedriskajam spiedienam "[...] pirmstiesas publicitātes spiediens uz tiesām un tiesu bezmugurkaulība vai populisms, nespējot pretoties augstāku sabiedrības uzticību baudošu atsevišķu mediju vai institūciju, kā KNAB, spiedienam. [...]"; bet arī atzīst, ka "[...] būtu ļoti aplami sagaidīt, ka tiesnesis varētu preses konferencē labāk un skaidrāk izskaidrot savu lēmumu, nekā viņš to, rūpīgi katru vārdu apdomājot, jau ir uzrakstījis spriedumā. [...]” Domāju, šos secinājumus, kas nāk no ne-juristiem, ir vērts pārdomāt.

Grāmatas 2. daļā "Sabiedriskā viedokļa un mediju ietekme uz taisnīgu tiesu" ir iekļauti raksti, kuros autori – profesionāli juristi (Dr.iur. I. Kucina, prof. Dr.iur. S. Osipova, A. Kuzņecovs, prof. Dr.iur. K. Strada-Rozenberga, asoc. prof. Dr.iur. J. Kārklīšs, V. Leja un Dr.iur. L. Leja) – cenšas rast atbildes uz jautājumiem, cik ļoti komunikācijas instrumenti vai līdzekļi spēj radīt spiedienu uz tiesu un cik ļoti mediji ar savu varu var ietekmēt tiesneša taisnīgo lēmumu. K. Strada-Rozenberga un J. Kārklīšs analizē nevainīguma prezumpcijas principu un procesa dalībnieku neitralitāti kā principus, kas stāv pāri pūļa varai, savukārt Lauris Leja un Veronika Leja tieši aplūko pirmstiesas publicitātes ietekmi uz tiesas lēmumiem. Visai zīmīgs ir Irēnas Kucinas secinājums, ka **lielā mērā esot jāatzīst, ka sabiedrības viedoklis ir mediju veidots viedoklis un atsevišķas izpētes vērts būtu jautājums, vai mediji atspoguļo vai tomēr veido sabiedrības viedokli.**⁹

Grāmatas 3. daļā ir sagūluši tie svarīgākie zinātniskās konferences "Sabiedriskā viedokļa ietekme uz tiesnešiem un tiesu sistēmu kopumā" materiāli, kas, manuprāt, ir pelnījuši, lai to analizētu, apgūtu un, iespējams, arī kritizētu. Šai nodaļā ievietotas gan to TZPI konferences referentu runas, kas uzlabotas līdz pētījumu līmenim (A. Kučs, V. Krūmiņa, L. Jurcēna), gan arī to referātu tēzes, kurus autori nav pārveidojuši par rakstiem (piemēram, D. Vilsone, L. Liepa, A. Rožukalne, E. Levits). 3. daļā ir ievietots pētījumu centra SKDS pētījums, kas aptver plašu jautājumu loku, tostarp par medijos pieejamās informācijas ietekmi, dažādu institūciju un personu tiešu

⁹ Skat. šajā grām.: Kucina I. "Sabiedriskā viedokļa loma tiesu sistēmas politikas attīstībā", 102. lpp.

vai netiešu spiedienu uz tiesas spriešanu, likuma burta un gara nozīmību, taisnīguma izpratni, advokātu darbu. Sausi statistiskā pētījuma skaitļus (piemēram, tiesneši atzīst, ka sajūt spiedienu no masu medijiem – 42% respondentu un iedzīvotājiem – 35% respondentu) lieliski papildina augsta ranga tiesnešu (A. Strupiņš, J. Stukāns, V. Krūmiņa) un pazīstamu zvērinātu advokātu (G. Bērziņš, J. Rozenbergs) komentāri par SKDS pētījuma rezultātiem. Šo ekspertu komentāri izskaidro un atdzīvina citviet dažādi traktējamās aptaujas rezultātus.

Visbeidzot

No personīgās pieredzes zinu, cik ļoti mediji var ietekmēt un arī dzan ietekmē notiekošos procesus valsts pārvaldē. Protams, vairāk gan ar savu visaptverošo, iznīcinošo un, jāatzīst, bieži vien pamatoto kritiku. Neviens saprātīgs cilvēks, kurš ieņem kādu daudz maz nozīmīgu amatu, nevēlas nokļūt plašsaziņas līdzekļu nežēlastībā, un lielākoties bailēs, nevis cilvēku taisnības apziņā, ir mediju spēka avots. Īpaši par mediju varu raizējas amatpersonas, kuras tiek tieši vēlētas vai atkarīgas no šīm vēlētajām amatpersonām. Tie ir Saeimas un pašvaldību deputāti. Arī valdības locekļi un Saeimas vai valdības ieceltas amatpersonas. Politiskā institūcijā (parlamentā, ministrijā vai pašvaldībā) plašsaziņas līdzekļos pausti viedokļi tiek uzņemti ļoti saasināti, kamēr privātā komercsabiedrībā to visu uzlūko no “reputācijas” vai “labās slavas” aspekta, tamdēļ daudz rezervētāk. Ir svarīgi piezīmēt, ka tiesneši,¹⁰ kas tiek ievēlēti uz mūžu, atrodas daudz privileģētākā (aizsargātākā) stāvoklī nekā politiskas personas, kurām pēc ievēšanas ir jāsāk rūpēties, lai atkal varētu tikt pārvēlētas un turpināt darbu, ko dara. Tiesnešiem mežonīgs var šķīst politiķiem tik aktuālais ironiskais teiciens: “Mēs zinām, ko vajadzētu izdarīt, taču nezinām, kā pēc tam, kad to izdarīsim, tikt pārvēlētiem atkal.” Tiesnešu darbības pamatā nav vēlme izpatikt tiesas procesā iesaistītām pusēm, kā tas ir tautas priekšstāvjiem. Tiesas virsuzdevums, pamatjēga ir tie-

¹⁰ Izņēmums, protams, ir Satversmes tiesneši, kuri tiek ievēlēti uz 10 gadiem un nebauda nekādas sociālas garantijas pēc termiņa beigām. Skat.: <http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/27826-inese-libina-egneri-joparedz-iespeja-satversmes-tiesas-tiesnesiem-turpinat-darbu-tiesu-sistema-pec-pilnvaru-termina-beigam> (aplūkots 03.04.2019.).

siskās kārtības un tiesiskuma nodrošināšana.¹¹ Savā darbībā tiesnešiem jāvadās no likuma burta, nevis no sabiedrības (pūļa) mainīgā noskaņojuma. Profesionālam juristam nevar būt ne mazāko šaubu, ka ar medijiem varbūt var ietekmēt tautas vēlētu parlamentu, iebiedēt pašvaldības deputātus vai sekmīgi manipulēt ar ministru, taču tiesai ir jāstāv pāri visiem iespējamiem (legāliem, nelegāliem, apšaubāmiem, saprotamiem un visādiem citiem) spiedieniem. Tai pašā laikā tiesnesis ir sabiedrības loceklis, kurš ir tikpat uzņēmīgs pret jebkāda veida informāciju, kas atrodas sabiedriskajā telpā. Tiesas neatkarīga un neietekmējama spriešana ir garants mūsu brīvībai, un skaidrs, ka, tikai atrodoties ārpus jebkādas ietekmes, tiesu vara var būt patiesi neatkarīga. Taču vai tā vienmēr ir reālajā dzīvē? Digitāli tehnoloģiskās revolūcijas dēļ mūsdienu cilvēks vairāk nekā jebkad agrāk ir atkarīgs no mediju radītās informatīvās telpas. Sabiedriskais viedoklis brīžiem var tikt veidots arī ar manipulatīvu mērķi,¹² un sabiedriskie mediji šai procesā mēdz būt katalizators vai instruments. Visai precīzi par tiesas ietekmēšanu raksta Eiropas Tiesas tiesnesis Egils Levits, kurš atzīst, ka Latvijā pastāv arī mērķtiecīga sabiedrības ietekmēšana – lobisms, kas var būt arī speciāli orientēta uz sabiedrības uzskata maiņu, kas ir patiesība.¹³ Pieredzējušais jurists, lobismu iedalot leģitīmajā un neleģitīmajā, secina, ka normatīvi jautājums nav noregulēts, un piebilst, ka visbīstamākais ir slēptais lobisms.¹⁴ Nākas atzīt – lai gan parlamentārajam un valdības lobismam tiesiskus risinājumus parlamenta līmenī centušies meklēt (?) jau krietnu laiku,¹⁵ tas joprojām nav regulamentēts normatīvajos aktos par spīti ekspertu aicinājumiem nu jau vairāku gadu desmitu garumā.

Saulkrastos 31.08.2019.

¹¹ Satversmes tiesas 2010. gada 18. janvāra spriedums lietā Nr. 2009-11-01, 7.2. punkts.

¹² “[...] reizē ar informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstību daudz vieglāk nekā agrāk ir kļuvis iespējams apzināti pakļaut manipulācijai cilvēka pasaules uzskatu un tātad visu sabiedrisko domu – piemēram, nodotot cilvēku rīcībā mērķtiecīgi atlasītu informāciju.” Levits secina, ka mērķis ir piespiest cilvēkus pieņemt informāciju, kas “manipulatoram vēlama”. (Levits E. *Valstsgrība. Idejas un domas Latvijai 1985–2018*. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2019, 779. lpp.).

¹³ Skat. šajā grām.: Levits E. “Dažas izspiezes par patiesību”, 188. lpp.

¹⁴ Turpat.

¹⁵ <https://www.delfi.lv/news/national/politics/kairina-prioritates-ir-likums-par-lobesanu-un-valsts-decentralizacija.d?id=45081642>